A teljesebb élet felé

Kelecsényi László interjúja Báthori Csabával

Báthori Csaba hosszú évek fáradságos munkájával lefordította Rainer Maria Rilke majdnem összes levelét. Ritka eset az irodalom történetében, hogy egy szerzőnek a levélírása ugyanolyan fontos, mint egyéb művei. Beszélgetésünk a négykötetes munka megjelenése után készült.

Mi ösztönözte arra, hogy belefogjon ebbe a hosszú esztendőkig tartó munkába, hogy ennyi időt áldozzon egy bő évszázaddal korábbi, mégoly magasrendű szellemi teljesítmény magyarítására?

Rainer Maria Rilke költészete fiatalkorom óta izgat. Amikor a hetvenes évek második felében megismertem mesteremet, Nemes Nagy Ágnest, többször szóba jött az osztrák költő művészete. Ámulattal olvastam például az 1975-ös *Rilke-almafá*t, Ágnes egyik nagyszerű Rilke-esszéjét. Hamar megéreztem: ebben az életműben nemcsak a költői minőség ragadott meg, hanem az életvitelnek, az alkotással összefüggő szemléletnek és szellemi alapállásnak fontos jegyei. A közéleti jelenlét elutasítása, az életmű érvényesítésének óvatos gyakorlata, a magány feltétlen keresése, az összpontosítás hosszú évtizedeken át őrzött igénye. Később megtudtam – mialatt jó húsz évet éltem német nyelvi környezetben –, hogy Rilke viszonylag kis terjedelmű írói életművét hatalmas jelentőségű levelezési hagyaték övezi. Mondhatnám, hogy ő a leveleivel teremtett utat az emberi világ felé. Ez a forma lett számára az az „ökörszemablak", amelyen át – minden elzárkózása ellenére –, igazán megnyilatkozott, s életművének közvetlenebb formát adhatott.

Hány évig tartó munka volt a fordítás?

A kilencvenes években csak szórványosan fordítottam le egy-egy levelet, alkalmi felkérésre, folyóiratközlés céljából. Aztán ahogy elmerültem ebben a kimeríthetetlen anyagban, ráébredtem: Rilke levelei egyenértékűek életművének más vonulataival, magyarázzák, kiegészítik, pótlólagos ragyogással veszik körül némely, hétpecséttel elzárt szövegét. Ismerünk nagy levelezőket a világirodalomban, hadd említsem Voltaire, Goethe vagy Flaubert csodálatos írásait. Ezek mind-mind önálló, semmiképp sem másodlagos megnyilvánulások. Rilke esetében még többről van szó: itt a szellemi töménység szinte új prózaverseket terem. A levelei műalkotások, úgy is kell fordítani őket. Húsz éven át foglalkoztam velük. A kilencvenes évektől a 2013-as esztendőig. A hosszas bíbelődést

nem csak az anyag roppant kiterjedése indokolta, hanem az a kiadói furfang is, hogy a levelezés folyamatosan jelent meg (a mai napig nincs a német nyelvterületen sem ún. *Összes levelek*-kiadás), úgyhogy az ember gyűjtögetheti az anyagot, és igyekszik megvárni, amíg a teljesség látszata beáll. Rilke a nemlétével is elmélyedésre, általános lassulásra int, és nem szeretné, ha az ember idő előtt, a teljesség elérése nélkül pontot tenne bármiféle foglalkozás végére.

Mennyire teljes ez a vaskos, négykötetes gyűjtemény?

Rilke levelezése jó tízezer darabra rúg. Ennek a felmérhetetlen tömegnek a lefordítása nem volt lehetséges, – csak az, hogy a levelek zömének megmutatásával megéreztessük a teljesség látszatát és gyönyörűségeit. Bízvást mondhatom, nem maradt ki fontos levél az eddig ismeretes halmazból. Igaz, fontos korszakok hagyatékát mind a mai napig zárolja valamely kiadói-örökösi megfontolás.

Miben különbözik a levélíró Rilke a költő és az író Rilkétől?

Rilke a levelezését is műveihez hasonló figyelemmel, hovatovább katonai-hivatalnoki lelkiismeretességgel kezelte. Ő a levélíró és az alkotómunkához szükséges „tollat" többnyire hangsúlyosan megkülönböztette, – mi viszont bátran mondhatjuk, a kettő Rilkénél nem válik el élesen egymástól: az egyik folytatja, módosítja, mélyíti, részletezi, átvilágítja a másikat, mondhatni: terebélyesíti a szövegek vonatkozási rendszerét. Rilke – a közfelfogással ellentétben – nem parttalan szókincsű költő. Ez érvényes verseire és leveleire egyaránt. Megértéséhez tehát ajánlatos követni egy-egy szavának jelentésváltozásait, árnyalódását, súlyosbodását. Néhol lapalji jegyzetben utalok egyik-másik Rilke-versre: hogy lám, itt megint visszatért egy régi gondolathoz, hogy miféle értelemben használ egy-egy szót, hogy milyen szokatlan, a szótári jelentéstől tökéletesen elütő jelentést ad. Mondanom se kell, a levelezés nem pótolja a műalkotást, – de egyet nyugodtan állíthatunk: Rilke azon kevesek közé tartozik a világköltészetben, akiknek művészetét a levelezés nagymérvűen és egyenrangúan állja körül. A meglehetősen elvont Rilke-i verstartalmakat a levelek kissé fellazítják, közelítik tudatunkhoz a rejtelmes varázst, amely minden nagy művészet talányos jegye. Elias Canetti mondja naplójegyzeteiben: „Senki nem ismeri az óra titkos szívét." Rilke leveleiben talán éppen e bámulatos művész titkos szívéhez, gondolkodásának másodpercmutatóihoz lépünk közel.

Kikkel állt gyakori kapcsolatban, kikkel levelezett a legtöbbet a költő?

A levelezésnek négy terebélyes oszlopa van, négy olyan személy, akinek léte nélkül Rilke nem válhatott volna azzá, akivé vált. Az első, a

nélkülözhetetlen: *Lou Andreas-Salomé*. Az ő levélváltásuk a kiadás pulzusa, legmegindítóbb vonulata. Lou a költőnek anyai szelleme volt, szellemi szeretője, gyóntatóanyja, lelki iránytűje, menedéke, tükre, mindene. Kapcsolatuk 1897-től egészen a költő haláláig, 1926-ig terjed, s rövid megszakításoktól eltekintve egyenletesen mély és fenntartásoktól mentes. A második: *Thurn und Taxis hercegné*. A költőnél pontosan húsz évvel idősebb, dúsgazdag arisztokrata nő nem csak azzal vált nélkülözhetetlenné, hogy a költőt különböző országokban lévő birtokain évtizedeken át vendégül látta, hanem azzal is, hogy más nyelvekre fordította műveit, mondhatnám, kiegészítő módon humanizálta ezt az ordasságra hajlamos lángelmét. A harmadik fontos személy: *Anton Kippenberg*, Rilke könyvkiadója, aki jó húsz éven át támogatta a költőt főleg anyagiakban: fizette olykor nem is elenyésző összegű szállodaszámláit, elmaradt tartásdíjait; mindig megadta Rilkének az egzisztenciális biztonságérzetet. Ő volt az, aki észrevétlen tapintattal igyekezett foltozgatni Rilke jócskán hézagos irodalmi műveltségét. Neki köszönhetjük, hogy a költő, már életének delelőjén, felfedezi Goethe nagyságát, Shakespeare-t és másokat. A negyedik fontos személy: *Nanny Wunderly-Volkart*, aki a svájci években (1922-től 1926-ig) minden úton-módon gondját viseli a költőnek: női odaadással, anyagi nagyvonalúsággal, páratlan figyelemmel, fáradhatatlan és előzékeny érdeklődéssel. Rilke naplóvá terebélyesedő levelezés-anyaga ugyancsak az érett személyiség legmélyebb eszméleti rétegeit tárja fel.

Megkockáztatható egy olyan feltevés, hogy ez a levelezés legalább olyan fontos, mint Rilke életművének más darabjai?

Aki elmélyed a levelezésben, nem adhat nemleges választ erre a kérdésre. Lépten-nyomon meg kell állnunk, s meg kell állapítanunk : a levelek olyan közel állanak a művészi szövegekhez, hogy nem látjuk, éppen megválnak-e azoktól, vagy pontosan összeolvadnak azokkal. Két széles, párhuzamos folyam ez, mindkettő a tengerbe torkollik. És ez nem más, mint a Rilke-i életmű.

Van-e valamilyen röviden összegezhető élettanulság ezekben a levelekben? Magyarán, miért érdemes a művelt vagy akár kevésbé művelt átlagolvasónak kézbe vennie ezeket a súlyos köteteket?

Azt hiszem, azért, mert mindenkit megajándékoz azzal a tudattal, hogy bármelyik pillanatban jobb emberré válhat. Talán már az is, mihelyt kinyitotta valamelyik kötetet. Közeledtem az emberséghez. És azzal az érzéssel hajtja be a könyvet: mától teljesebb az életem, pedig még nem is értem a végére.